

1. Пащенко В. М. *Методологія та методи наукових досліджень* : Підручник / В. М. Пащенко. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2011. – 256 с. 2. Пащенко В. *Про неточності природничо-наукової термінології* / В. Пащенко // *Вісник НАН України*. – 2006. – № 11. – С. 63–69. 3. Пащенко В. *Наукознавче обґрунтування об'єктної та предметної вербальних наукових мов* / Володимир Пащенко // *Проблеми української термінології* : Зб. наук. праць. – 2010. – С. 26–30. 4. *Національний атлас України*. – К. : ДНВП «Картографія», 2009. – 440 с. 5. *Екологічна енциклопедія*. – Т. 1–3. – К., 2006–2008.

УДК 621.001.4

Володимир Плєскач

Запорізький національний технічний університет

НЕДОЛІКИ В ТЕРМІНОЛОГІЇ ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ

© Плєскач В. М., 2012

Терміни, які використовують в офіційних документах, стають обов'язковими. Проте деякі з них помилкові. Необхідно наполегливо працювати над тим, щоб вони стали кращими.

Ключові слова: українська мова, термінологія, документ, означення, скарбниця, енергоощадження

Terms that is used in official records become a law. However some of them are erroneous. It is necessary insistingly to work on that, to do them better.

Keywords: Ukrainian language, document, definition, treasury, energy-saving

Офіційні документи – закони, постанови, розпорядження, інструкції тощо – часто мають термінологічні помилки. Навіть термінологічні стандарти часом страждають на них. Їхнє джерело – це кальки з російської мови, звичка думати російською мовою виконавців, які складають ці документи.

Так, усі термінологічні стандарти у своїй назві мають продовження: «...Терміни та визначення». У цьому випадку термін **визначення** вжитий не у властивому йому сенсі. Він є запозиченням з російської мови, де термін *определение* означає як змістовну, так і кількісну сторону певного явища чи об'єкта. В українській мові термін **визначення** (англ. determination) означає встановлення кількісного вмісту чогось. Для відображення суті, змісту чого-небудь, пояснення треба було б використати термін **означення** (англ. definition).

Недоречним є використання в українських стандартах терміна **пovірка**, а також інших похідних від нього термінів. Цей термін узято з російської *поверки* буквально, без перекладу. Посилання на Закон [1] для його використання абсолютно не аргументовано. Суть цього терміна: встановлення відповідності метрологічних характеристик засобів вимірювання встановленим нормам, тому точніше було б замість терміна **пovірка** вживати термін **метрологічна перевірка**.

З давніх-давен щось найцінніше українці називали **скарбом**. У Запорозької Січі місце, де зберігалися човни, гармати та інші військові припаси, називалося Військова **Скарбниця**. Гроші Української Народної Республіки 1918 року мали підписи: «директор державного банку» і «скарбник». Карбованці часів Української Держави П. Скоропадського мали назву «Знак державної **скарбниці**» і підпис: «Директор державної **скарбниці**». На грошах сучасної незалежної України є напис «Національний банк України». Але грошима принаймні державних установ сьогодні розпоряджається Державне **казначейство**. Чому це так? Бо слово *казна* суто російське.

Мовна практика радіо й телебачення, мова офіційних осіб і державних установ рясніє термінологічними помилками, до яких громадськість уже майже звикла.

У періодичній пресі, на екранах телевізорів іноді можна побачити імена й прізвища людей, написані із граматичними помилками (наприклад, Кі́рпа, Бабі́ч). Гірше, коли такі помилки зустрічаються в паспортах, нотаріальних актах та інших документах. Якщо, наприклад, у паспорті батька прізвище записано «Феоктистов», а у сина – «Феоктістов», то родинні зв'язки та права на спадщину треба доводити через суд. А це не так просто.

ВАК України видав документ, у якому значиться: «...підпис **завіряю**», що є калькою з російського *заверяю*. Згідно з [2] російське слово *заверять* може перекладатися двома способами: 1. (*уверьять*) **запевняти**; 2. (*удостоверять*) **засвідчувати**. Тобто, якщо мова йде про підписи або щось подібне, їх треба **засвідчувати**, а не **завіряти**.

І у технічній літературі, і у періодичних публікаціях часто зустрічаємося з **енергозбереженням, енергозберігаючими технологіями**. Згідно з [3] поняття **збереження, зберігати** означає: «оберігати, тримати цілим; тримати що-небудь, оберігаючи від псування; дбайливо ставитися до чого-небудь». Тобто, ці терміни більше підходять до діяльності музеїв, складів. Якщо мова йде про електричну та інші види енергії, їх можна «зберігати невитраченими; нагромаджувати внаслідок дбайливого використання» [3]. Цим діям відповідає українське слово **заощаджувати** [2; 3]. Отже, логічним буде використання термінів **енергоощадження, енергоощадні технології**.

У ділових паперах можна зустріти словосполучення: **діючий** Закон, **діючий** документ тощо. Власне **дія** – це «робота, функціонування*», а **діючий** – це «здатний активно діяти, впливати на що-небудь» [3]. До Закону або іншого нормативного документа цей термін не має жодного відношення. Якщо документ на даний момент має юридичну силу, він називається **чинним** [2; 3].

Окремо слід обговорити терміни, які ввійшли в нашу практику замість російського терміна *соискатель*. Зразу треба сказати, що слів **пошукувач, здобувач** у тлумачних словниках сучасної української мови немає [3; 4].

За своїм змістом українській термін **пошук** означає: «шукання, розшукування чого-небудь; робота, спрямована на відкриття чогось нового у науці; військова розвідка» [3]. У свою чергу **здобувати** – це «діставати, знаходити; одержувати (*вогонь*); видобувати з надр Землі» [3].

Робота над дисертацією ґрунтується на науковому пошуці. Але людина, яка претендує на здобуття наукового ступеня, не займається в прямому сенсі розшукуванням чогось разом з кимось, про що говорить зокрема префікс *со-* російського терміна *соискатель*. У словнику [5] термін «*соискатель (чого)*» перекладається так: 1. особа, яка бажає одержати (*що*); 2. (*участник соискания*) учасник змагання на одержання (*чого*); 3. (*претендент*) претендент (*на що*). Тут же дається пояснення: **защита диссертации на соискание ученой степени** – це **захист дисертації на здобуття наукового ступеня**. Це означає, що в українській мові немає іншого однослівного терміна, який відповідав би російському терміну *соискатель*, крім терміна **претендент**. Підсумовуючи все вищезгадане, можна зробити висновок, що більш точним українським відповідником терміна *соискатель* є вираз **претендент на здобуття (наукового ступеня)** [5; 6]. **Пошукувач, здобувач** — це не зовсім вдалі новотвори, які ввійшли в життя, скоріш за все, завдяки своїй скороченій формі, бажанню передати поняття одним словом, а не виразом, який складається з декількох слів.

У практиці наукових працівників нерідко виникає необхідність висловити свою думку, надати рецензію на вихід якоїсь книги, на виступ у пресі або автореферат дисертації. Ці документи мають заголовки на смак авторів: **відгук, відзив** або **відклик**. Всі вони правлять за відповідник російському терміну *отзыв*. Використовуючи той чи інший варіант заголовка, автори, як правило, посилаються на певні офіційні документи. Проте в українській мові ці три згадані вище терміни мають різний зміст.

Портал української мови і культури www.slovyk.net [4] тлумачить їхній зміст так.

Відгук 1. відбиття звуку, луна; 2. відповідь на чие-небудь звертання, поклик; 3. душевний стан, дія, що є відповіддю на що-небудь; 4. критична стаття, зумовлена появою якоїсь книги, виступу тощо (напр., *відгук провідної організації на автореферат*).

Відзив 1. усна оцінка чого-небудь; 2. *військ.* умовна таємна відповідь на пароль.

Відклик 1. дія за значенням *відкликати* (напр., *відклик позики, акції, підпису під документом* тощо); 2. відповідь на чие-небудь звертання.

* функціонування – *ред.*

На цій підставі можна зробити висновок, що для критичного документа стосовно змісту книги, статті, дисертації або автореферату треба використовувати назву **відгук**.

Іноді навіть державні стандарти наводять або неузгоджені терміни, або терміни, невластиві українській мові.

У ДСТУ 3022-95 [7] йде мова про «короблення оболонкових форм» замість **жолоблення**, а у змішувач рекомендується подавати *керосин* замість **гасу**.

Стандарти ДСТУ 2825-94 [8] і ДСТУ 2541-94 [9] не узгодили переклад терміна *стержень*. ДСТУ 2825-94 використовує термін **стержень**, а термін **стрижень** має помітку «ндп», тобто «не допускається вживати». Одночасно у ДСТУ 2541-94 маємо «ливарний **стрижень**», «**стрижнюву** суміш».

У самому ДСТУ 2541-94 [9] є неузгодженість з використанням прийменників **по** і **за**: лиття за газифікованою моделлю; формування **за** CO₂ — процесом; але лиття **по** витоплюваній моделі.

Згідно з вимогами української граматики прийменник **по** використовується: 1. для позначення руху по чомусь (*по дорозі, по рейках*); 2. для позначення часу (*по обіді, по закінченні*); 3. для вираження наміру (*йти по хліб*); 4. для позначення розміщення або межі (*по праву руку, по цю лінію*). Тому для означення методики, технології треба використовувати прийменник **за**: лиття **за** витоплюваною моделлю.

ДСТУ 2497-94 [10] «Різьба, різьбові з'єднання» вводить своїх користувачів в оману. Разом з державним стандартом деякі викладачі й навіть підручники за звичкою продовжують використовувати у своїй практиці термін **різьба** для означення відповідного з'єднання. Словники [2–5] вважають, що **різьба** має відношення до мистецтва: «мистецьке вирізування візерунка на твердому матеріалі». А «гвинтова канавка на циліндричній (конічній) поверхні чого-небудь» – це **різь**.

Причиною таких неточностей і помилок найчастіше є звичка до російського способу думання, незацікавленість авторів у точній передачі думки, застарілість деяких термінологічних стандартів тощо. Безумовно, нам украй необхідний повноважний державний або громадський орган, який слідкував би за правильним використанням української мови (і термінології зокрема) в усіх державних органах та інших сферах її функціонування [11].

Проте на сьогодні достатньо вироблені українські терміни є в усіх галузях науки і техніки. До того ж термінологічний процес не стоїть на місці. Працює технічний комітет стандартизації науково-технічної термінології Держспоживстандарту і Міносвіти, регулярно провадяться термінологічні конференції, кожного року видається маса словників, із часом усе кращих. Треба лише виявити інтерес, зацікавленість у точному терміні або вислові. Як казав М. Рильський, «не бійтесь заглядати у словник». Не треба боятися багатозначних термінів для означення того чи іншого процесу (явища), але треба уникати помилок, неточностей, невластивих українській мові термінів, навіть якщо вони записані в законі чи документі поважної установи.

1. Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/113/98-%D0%B2%D1%80>. 2. Новий українсько-російський і російсько-український словник. – Х. : друк. центр «Єдинорог», 2000. – 576 с. 3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с. 4. Словник-нет. Портал української мови та культури [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.slovnuk.net. 5. Русско-украинский словарь : в 3-х т. – К. : Наук. думка, 1970. – Т. 3: про–Я. – 727 с. 6. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки / Й. Ф. Андерш та ін. – К. : Наук. думка, 1994. – 600 с. 7. Лиття в оболонкові ливарні форми. Загальні вимоги та норми: ДСТУ 3022-95. – [Чинний від 1996-01-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 1996. – 38 с. 8. Розрахунки та випробування на міцність. Терміни та визначення основних понять: ДСТУ 2825-94. – [Чинний від 1998-01-01]. – К. : Держспоживстандарт України, 1998. – 42 с. 9. Виробництво ливарне. Терміни та визначення: ДСТУ 2541-94. – [Чинний від 1995-01-07]. – К. : Держспоживстандарт України, 1996. – 67 с. 10. Основні норми взаємозамінності. Різьба і різьбові з'єднання. Терміни та визначення: ДСТУ 2497-94. – [Чинний від 1995-01-07]. – К. : Держспоживстандарт України, 1996. – 48 с. 11. Малюк М. Академія української мови. Бути чи не бути? // Літературна Україна. – № 12, 24.03.2011 р. – С. 5.